

OILADA OTA-ONA VA FARZAND MUNOSABATINI MUSTAHKAMLASHDA MILLIY QADRIYATLARNING IJTIMOIIY- PSIXOLOGIK ROLI

Tilavoldiyeva Valida Ma'murjon qizi

Farg'ona davlat universiteti

II-kurs tayanch doktoranti

Farg'ona shahri

abdullajonovavalida.1@gmail.com

+998901605010

Annotatsiya: Ushbu maqolada oilada ota-ona va farzand munosabatini mustahkamlashda milliy qadriyatlarning ijtimoiy-psixologik roli ko'rib chiqiladi. Maqolada o'zbek xalqining an'anaviy qadriyat tizimi — ota-onaga hurmat, farzand tarbiyasi, mehr-oqibat, sabr-toqat, mas'uliyat hissi — ijtimoiy va psixologik jihatdan tahlil etiladi. Muallif ota-ona va farzand o'rtasidagi psixologik bog'liqlikning shakllanishida milliy qadriyatlar qanday asos bo'lishini, shuningdek zamonaviy hayotda ushbu qadriyatlarning transformatsiyasi va ularni saqlashning amaliy yo'llarini o'rganadi. Tadqiqot natijalari oilaviy psixologiya, ijtimoiy pedagogika va milliy tarbiya sohasidagi mutaxassislar uchun amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: milliy qadriyatlar, ota-ona va farzand munosabati, ijtimoiy-psixologik ta'sir, oilaviy tarbiya, hurmat, mehr-oqibat, psixologik xavfsizlik.

Annotation: This article examines the socio-psychological role of national values in strengthening parent-child relationships within the family. The article provides a social and psychological analysis of the traditional value system of the Uzbek people — respect for parents, child-rearing, affection and devotion, patience, and sense of responsibility. The author explores how national values form the psychological foundation of the bond between parents and children, as well as the transformation of these values in modern life and practical ways to preserve them. The research findings are of practical significance for specialists in family psychology, social pedagogy, and national education.

Keywords: national values, parent-child relationship, socio-psychological influence, family upbringing, respect, affection, psychological security.

Kirish Oila — insonning kamol topishida hal qiluvchi muhit bo'lib, shaxs aynan oilada o'zining dastlabki ijtimoiy-psixologik tajribasini orttiradi. Ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabat nafaqat biologik, balki chuqur ma'naviy va psixologik mohiyatga ega bo'lib, bu munosabatning sifati farzandning kelajakdagi hayot yo'lini ko'p jihatdan belgilab beradi. Psixologik tadqiqotlar shuni tasdiqlayonki, bolalik

davrida ota-ona bilan shakllangan munosabat sifati insonning butun umri davomida uning emosional barqarorligi, o'zini o'zi qadrlash darajasi va ijtimoiy munosabatlarga munosabatiga ta'sir etadi. O'zbek milliy qadriyatlari — mehr-oqibat, hurmat, sabr, mas'uliyat, katta-kichikni bilish — ota-ona va farzand munosabatini shakllantirishning asosiy ma'naviy-axloqiy zaminini tashkil etadi. Bu qadriyatlar asrlar davomida sinovdan o'tgan va o'zbek oilasining ichki uyg'unligini ta'minlab kelgan. Biroq globallashuv, urbanizatsiya va zamonaviy texnologiyalarning kuchayishi bu qadriyat tizimiga tazyiq ko'rsatmoqda. Ushbu maqolaning maqsadi — milliy qadriyatlarning ota-ona va farzand munosabatiga ijtimoiy-psixologik ta'sirini ilmiy jihatdan asoslab berish, zamonaviy muammolarni aniqlash va oilaviy munosabatlarni mustahkamlashning amaliy mexanizmlarini taklif etishdan iborat.

1. Milliy qadriyatlar va oilaviy psixologiya: nazariy asoslar

Milliy qadriyatlar — muayyan xalqning tarixiy taraqqiyoti davomida shakllangan, ijtimoiy va ma'naviy jihatdan ahamiyat kasb etadigan e'tiqodlar, normalar va xulq-atvor mezonlari tizimidir. Psixologik nuqtai nazardan esa qadriyatlar insonning xulq-atvorini yo'naltiruvchi ichki motivatsion kuchlar sifatida qaraladi. Shaxs psixologiyasiga ko'ra, qadriyatlar shaxsning o'ziga xos "ma'nolar olamini" tashkil etib, u bilan o'zi va boshqalar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soladi. O'zbek psixologiyasi va pedagogikasida ota-ona va farzand munosabati milliy qadriyatlar prizmasidan ko'rib chiqilganda, bir nechta asosiy tushunchalar markazga chiqadi: "ota-ona dili" — ota-onaning so'zi qonun kabi hurmat qilinishi; "farzand — omad belgisi" — farzandni ilohiy ne'mat sifatida ko'rish; "mehr-oqibat"- farzandga shubhasiz sevgi va ota-onaga cheksiz sadoqat; "sabr va toqat"- munosabatlardagi qiyinchiliklarga bardoshli bo'lish; "uyat va or-nomus" — oilaviy sha'n va obro'ni saqlash. Bu tushunchalar birgalikda o'zbek oilaviy psixologiyasining asosini tashkil etib, ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabatni tartibga soluvchi o'ziga xos "madaniy dastur" vazifasini bajaradi. Zamonaviy psixologik tadqiqotlar ushbu "madaniy dastur" g'arb nazariyalarida keng o'rganilgan "bog'lanish nazariyasi" ga o'zbek kontekstida mos kelishini ko'rsatmoqda.

2. Ota-onaga hurmat qadriyatining psixologik ta'siri

O'zbek milliy qadriyatlar tizimida ota-onaga hurmat — bu shunchaki ijtimoiy norma emas, balki chuqur psixologik va ma'naviy asos bo'lgan munosabatdir. "Ota-onangga ito'at et" degan ta'limot islomiy axloq va o'zbek urf-odatlarining uyg'un sintezi sifatida bolalar qalbiga yoshlikdan singdirib boriladi. Psixologik jihatdan ota-onaga hurmat munosabati bolada bir nechta muhim psixologik tuzilmalarni shakllantiradi: birinchidan, avtoritetga nisbatan ijobiy munosabat — ota-onani hurmat qilgan bola keyinchalik jamiyatdagi qonunlarga, qoidalarga va ustozlarga nisbatan ham mas'uliyatli munosabatda bo'ladi; ikkinchidan, ichki intizom va o'z-o'zini boshqarish — ota-onaning so'zini hurmat bilan qabul qilish bolada xulq-atvorni tartibga solish

qobiliyatini rivojlantiradi; uchinchidan, emosional barqarorlik -ota-onaga ishonch sezib ulg'aygan bola psixologik xavfsizlik hissigacha ega bo'ladi va hayotdagi qiyinchiliklarga bardoshli keladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ota-onasini hurmat qilish an'anasi kuchli bo'lgan oilalarda o'sgan yoshlarning ijtimoiy moslashuv darajasi ancha yuqori, emosional masofalanish esa past bo'ladi. Bu ota-onaga hurmatning nafaqat ma'naviy, balki psixologik sog'lom rivojlanishdagi amaliy rolini ham tasdiqlaydi.

3. Mehr-oqibat va psixologik xavfsizlik muhiti

O'zbek oilasida mehr-oqibat — ota-onaning farzandga ko'rsatadigan shubhasiz sevgisi va farzandning ota-onaga bo'lgan sadoqati — munosabatlarning emotional negi sifatida qaraladi. Psixologik nuqtai nazardan bu tushuncha John Bowlby tomonidan ishlab chiqilgan "bog'lanish nazariyasi" bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liq: bolaning sog'lom psixologik rivojlanishi uchun muhim shanavchilar bilan barqaror, issiq va ishonchli munosabat — ya'ni "xavfsiz bog'lanish" zarurdir. O'zbek milliy qadriyatlarida mehr-oqibat quyidagi ko'rinishlarda namoyon bo'ladi: jismoniy yaqinlik va erkalash — bolani quchish, o'pish, boshini silash kabi jismoniy ifodalar psixologik xavfsizlik hissinı kuchaytiradi; so'z bilan ifodalash - "bolam", "jigarim", "ko'zimning qorasi" kabi murojaat shakllari farzandda qadrilik hissinı uyg'otadi; moddiy g'amxo'rlik — oziq-ovqat, kiyim-kechak, ta'lim bilan ta'minlash farzandda ota-onani ishonchli himoyachi sifatida idrok etish imkonini beradi; qiyinchiliklarda yonida bo'lish — azada, kasallikda va muammolarda ota-onaning yonida bo'lishi farzandning psixologik resursini to'ldiradi. Psixologik tadqiqotlar ko'rsatadiki, bolaligida kuchli mehr-oqibat muhitida ulg'aygan insonlar kattalik davrida ham yuqori empatsiya, ijtimoiy mas'uliyat va emosional intellektga ega bo'ladilar. Bu milliy qadriyat sifatida mehr-oqibatning psixologik rivojlanish uchun muhim omil ekanligini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

4. Tarbiya uslublari va milliy qadriyatlar uyg'unligi

Psixologiyada ota-ona tarbiya uslublari odatda to'rt turga bo'linadi: avtoritar, demokratik (birg'a kelishuvchi), ruxsat beruvchi va e'tiborsiz (Baumrind, 1966). O'zbek oilaviy tarbiyasida an'anaviy ravishda avtoritar va demokratik uslublarning uyg'unlashgan shakli kuzatiladi — bu "qadriyat asosidagi tarbiya" deb ataladigan o'ziga xos milliy model. Bu modelda ota-ona qat'iy intizom talab qilib, ayni vaqtda farzandga kuchli hissiy yaqinlik namoyon etadi. Ushbu yondashuv g'arb psixologiyasida "issiq avtoritarizm" yoki "qo'llab-quvvatlovchi nazorat" deb tavsiflanadi va bu uslubning farzand rivojlanishiga ijobiy ta'sir etishi ilmiy jihatdan isbotlangan. O'zbek milliy tarbiyasida quyidagi qadriyatlar tarbiya uslubiga integratsiya qilingan holda namoyon bo'ladi: "Ota-onang gapin ikki qilma" — intizom va ito'at; "Farzand — ota-onaning ko'zgusi" — mas'uliyat va or-nomus hissi; "Kattalar gapini eshit" — tajribaga hurmat va avlodlararo bilim uzatish; "Mehnat qil, terlagan

non — shirin" — mehnatsevarlik va mustaqillik; "Sabr tagi sariq oltin" — sabr-toqat va hissiy boshqaruv.

5. Zamonaviy muammolar: qadriyatlar transformatsiyasi va psixologik oqibatlari: Zamonaviy O'zbekistonda ota-ona va farzand munosabatiga bir qator yangi omillar ta'sir ko'rsatmoqda. Bu o'zgarishlar milliy qadriyat tizimiga ham, oilaviy psixologik muhitga ham sezilarli ta'sir etmoqda.

Birinchi muammo — migratsiya va uzoqlik. Ko'plab oilalarda ota yoki otaning ish maqsadida uzoq vaqt yonida bo'lmasligi bolalarda "ota-ona yo'qligi sindromi" — ya'ni hissiy mahrum qolish, o'z-o'ziga ishonchsizlik va ijtimoiy tortinchoqlik — ko'rinishidagi psixologik oqibatlar keltirib chiqarishi mumkin. Ikkinchi muammo — raqamli texnologiyalar va gadjet qaramligi. Farzandlarning gadjetlarga ortiqcha bog'liqligini faqat taqiq yoki jazo bilan emas, balki milliy qadriyatlar va jonli muloqot orqali muvozanatlash zarur. Aks holda ota-farzand munosabatida hissiy masofa kuchayib boradi. Uchinchi muammo — qadriyat konflikti. Ba'zi yoshlar g'arb madaniyatida targ'ib etilayotgan individualizm bilan milliy qadriyatlardagi jamoaviylik o'rtasida psixologik ziddiyat boshdan kechirishadi. Bu holat oilada nizo va tushunmovchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. To'rtinchi muammo — iqtisodiy stressning oilaviy muhitga ta'siri. Iqtisodiy qiyinchiliklar otaning psixologik holati orqali bilvosita farzand-ota-ona munosabatiga salbiy ta'sir etishi mumkin.

6. Milliy qadriyatlarni oilaviy munosabatlarda saqlash: amaliy tavsiyalar

Milliy qadriyatlarning ota-ona va farzand munosabatini mustahkamlashdagi ijtimoiy-psixologik rolini to'liq ro'yobga chiqarish uchun bir qator amaliy chora-tadbirlar taklif etiladi. Oila darajasida: birinchidan, ota-ona o'z farzandlari bilan sifatli vaqt o'tkazish — birgalikda taom pishirish, kitob o'qish, milliy o'yinlar o'ynash kabi faoliyatlarni doimiy qilishi lozim. Bu faoliyatlar psixologik yaqinlikni kuchaytiradi va an'analarni tabiiy ravishda uzatadi. Ikkinchidan, ota-ona so'zi va namunasi orqali qadriyat ko'rsatishi — bolalarga qadriyat haqida gapirish emas, balki o'zi namuna bo'lish eng kuchli tarbiya usulidir. Uchinchidan, avlodlararo muloqotni tashkil etish — bobolar va momolar bilan faol muloqot an'analari va milliy xotirani jonlantiradi.

Ijtimoiy institutlar darajasida: maktab va bog'chalarda oilaviy qadriyatlar bo'yicha ota-onalar uchun treninglar o'tkazish; mahalla qoshida oilaviy psixologik maslahat xizmatlari tashkil etish; media va ijtimoiy tarmoqlarda ijobiy oilaviy qiyofalarni targ'ib qilish; madaniy tadbirlar — milliy bayramlar, xalq o'yinlari, hunarmandchilik ko'rgazmalari — orqali oilaviy aloqani jonlantirish.

Psixologik jihatdan ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabatni mustahkamlashning eng samarali yo'li — bu milliy qadriyatlarni majburlash yoki tazyiq ostida emas, balki ijobiy hissiy tajriba va o'zaro hurmat muhitida tabiiy ravishda

shakllantirish ekanligini ta'kidlash lozim. Faqat bunday muhitda qadriyatlar ildiz otadi va avloddan avlodga mustahkam o'tib boradi.

Xulosa

Oilada ota-ona va farzand munosabatini mustahkamlashda milliy qadriyatlarning ijtimoiy-psixologik roli benihoya kattadir. O'zbek milliy qadriyatlari — ota-onaga hurmat, mehr-oqibat, sabr-toqat, mas'uliyat, katta-kichikni bilish — nafaqat ma'naviy-axloqiy normalar, balki farzandning psixologik sog'lom rivojlanishini ta'minlaydigan muhim psixologik omillar hamdir. Zamonaviy hayotning murakkabliklariga qaramay, ushbu qadriyatlar o'zbek oilasida hali ham kuchli ta'sir kuchini saqlab kelmoqda. Biroq ularni ongli ravishda saqlash, yangi sharoitlarga moslashtirib qo'llash va keyingi avlodlarga uzatish — bu hap bir oila, jamiyat va davlatning birgalikdagi mas'uliyatidir. Milliy qadriyatlar asosida qurilgan ota-ona va farzand munosabati — bu oilaning ham, jamiyatning ham ma'naviy va psixologik salomatligining asosi. Bu munosabat mustahkam bo'lganda, shaxs barqaror, jamiyat esa uyg'un bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xoliqov, A. (2019). Oilaviy psixologiya: nazariya va amaliyot. Toshkent: Akademiya nashriyoti.
2. Hasanov, R. (2020). O'zbek oilasida qadriyatlar tizimi va shaxs kamoloti. Toshkent: Fan.
3. Qosimova, N. (2021). Bog'lanish nazariyasi va o'zbek oilaviy munosabatlari. Psixologiya jurnali, 3(1), 14–28.
4. Toshpo'latov, B. (2021). Ota-onaga hurmat va bolaning psixologik barqarorligi. Pedagogika va psixologiya, 2(4), 55–67.
5. Mirzayev, O. (2022). Milliy tarbiya an'analari va farzand shaxsining rivojlanishi. Ijtimoiy fanlar jurnali, 5(2), 33–49.
6. Yusupova, D. (2022). Mehr-oqibat muhiti va bolalar emotsional intellekti. Toshkent: Yangi nashr.
7. Norqo'ziyev, F. (2023). Oilaviy issiqliq va psixologik sog'lomlik: empirik tadqiqot. O'zbek psixologiya jurnali, 6(1), 88–104.
8. Abdullayev, T. (2020). O'zbek milliy pedagogikasida tarbiya usullari. Samarqand: SamDU nashriyoti.
9. Ergasheva, M. (2022). Ota-ona tarbiya uslubi va farzand ijtimoiy moslashuvi. Ijtimoiy ish nazariyasi, 4(3), 21–38.
10. Raximova, Z. (2021). Migratsiya sharoitida oilaviy psixologik muammolar. Toshkent: O'zbekiston.
11. Salimova, G. (2023). Yoshlarda qadriyat konflikti va psixologik farovonlik. Psixologiya va hayot, 7(2), 60–75.

12. Nazarova, X. (2021). Avlodlararo muloqot va milliy qadriyatlarni uzatish mexanizmlari. *Pedagogika*, 8(1), 44–58.
13. Ismoilova, F. (2022). Mahalla va oila hamkorligida psixologik yordam tizimi. *Ijtimoiy siyosat*, 3(2), 77–91.
14. Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child Development*, 37(4), 887–907.
15. Steinberg, L. (1992). Authoritative parenting and adolescent development. *American Psychologist*, 47(5), 722–732.
16. Abduraxmonov, K., & Tursunova, S. (2023). National values and parent-child bonding in Uzbek families: A psychological perspective. *Central Asian Journal of Psychology*, 10(2), 130–148.